

Graven. Dokumenter, som ligger i et Arkiv, kan tale at vente; men Hovedkilderne til Husets Historie er skrøbeligere end Papir og Pergament. Gid disse Linjer kunde hjælpe til at fremme Arbejdet ved at øge Medarbejdernes Tal ude i Landet, ved at skaffe Folkemuseet og Nationalmuseet så mange Oplysninger som muligt om gamle Bøndergårde og ikke mindst rettidige Meddelelser om forestående Nedrivninger! Og gid de endelig kunde bidrage til at øge de knappe Pengemidler, som Museerne for Tiden råder over!

OM DIALEKTOPTEGNELSER.

Af

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN.

MEDENS lokallhistorien har talrige dyrkere landet over, er der forholdsvis få der giver sig af med at samle dialektord, folkelige talemåder, stedlige ordsprog. Og dog er det af den største betydning, at en sådan opgave tages op netop af stedkendte mænd, fordi disse — hvis de retter deres opmærksomhed mod dette område — har forudsætninger for at finde ejendommeligheder i det folkelige talesprog, som selv den mest øvede fagdygtige sprogforsker ikke vilde formå at grave frem endog ved et temmelig langt ophold på et enkelt sted. Hertil kommer, at udsigterne for en systematisk gennemforskning af nutidens danske dialekter — ved udsendte filologer — for øjeblikket kun er ringe. Og for hvært år der går, forsvinder der en bred strimmel land af folkesproget, skyllet bort af skoleundervisningens, avislæsningens, samfærdselens nivellerende strøm.

At der kun ses få spor af dialektundersøgelse uden for fagmændenes kreds, skyldes imidlertid næppe mangel på interesse

for de sproglige fænomener; snarere er det en forestilling om, at der til sproglige optegnelser kræves anvendelse af lydskrift — og det har man hverken lyst eller mod til at binde an med. Men for det første er lydskrift ikke nødvendig — man kan yde meget uden den, og den kan endelig, om det skal være, føjes til bag efter af andre —, og for det andet er anvendelse af en simpel lydskrift slet ikke hexeri. Såvel det første som det sidste kunde vises ved adskillige eksempler. Men i særlig grad er der grund til at fremdrage en enkelt folkelig dialektsamler, nemlig den for knap to år siden afdøde sydfynske lokalhistoriker dyrlæge P. JENSEN (Kværndrup), hvis sproglige samlinger er usædvanlig righoldige og værdifulde. Det omhyggelige og trofast udholdende arbejde der her er ydet, har krav paa opmærksomhed og påskønnelse, og der skal da i det følgende gives en kort karakteristik af det, med eksempler hentede fra hans samlinger.¹⁾

Under sommerferieophold på Sydfyn plejede jeg i dyrlæge Jensens sidste år at aflægge ham besøg i hans lille pæne og pudsede hus uden for Kværndrup by. Endnu sidst i juli 1913 — knap en måned før hans død — besøgte jeg ham og fandt ham åndsfrisk og optaget af sine gamle interesser; det var ham blot lidt svært at få tiden til at gå, nu da han efter et apoplektisk anfald kun dårligt kunde føre en pen. Og alligevel, i skuffen i det lille bord han sad ved, havde han sin notérbog, hvor han endnu i de dage gjorde sine sidste dialektoptegnelser. Skriften var usikker og tit næsten ulæselig, men de sprogprøver han optegnede var lige så pålidelige som de på de sirlige småsedler der er daterede »Decemb. 1882« osv. Det sprog han gav eksempler fra, var jo nemlig hans eget sprog; de talemåder og udtryk han formede ud fra sin egen sprogfølelse, var lige så ægte som de han »le-e ha' snubbet u a Mun'i å Folk«, som han skriver i et fynsk brev til professor Verner Dahlerup (se Svendb. Amts Aarskr. 1913 s. 27 f.).

Med sin lydbetegnelse var han ikke helt tilfreds. Jeg måtte

¹⁾ Om dyrlæge P. Jensen kan i øvrigt henvises til Svendborg Amts Aarskrift 1913.

en gang prøve på at give ham en række nøjagtigere lydtegn, men de »jokler« kunde han alligevel ikke rigtig blive fortrolig med; han måtte nøjes med en noget grovere lydbetegnelse som man fx. ser den på en seddel der — med en række fortrinlige eksempler — lyder sådan:

de æ så reet me de.

Er en alm. sydfynsk Talemåde, som anvendes på forskellige Måder. »Je brø Vovnstangen å kun aller komme a Steet, de vá så reet me de«. »Je har ett' nov me nov å gjør nov (i Gården f. Eks.), de æ så reet me de.« »Da vi noit lee te Stationen, så gik Tovet, de vá så reet me de.« »Håns Lavsens fik aille de Penge den gamle hae, de vá så reet me de.«

(reet = redt = nemt, lige til). — Talemåden bruges både i Spøg og Alvor. ²/₁₂ 06.

Dog finder man også lidt stærkere anvendelse af særlige lydtegn, som fx. krølle under en selvlyd for at betegne den fynske næselyd:

Alle Mand som Ske kan løfte.

o: en Talemåde, der betegner at alle skal ud i en vis Anledning, f. Eks. til Arbejde på Marken i Høsttiden. »Ska vi me ailø samøn, Fa'r?« — »Ja, ailø Maj som Ske kå løvtø!« ¹⁸/₉ 09.

Man har ikke siddet ret længe med dyrlæge Jensens sedler, før man har faaet et indtryk af omhu og pålidelighed. Ved særlige smaa mærker betegner han navneordenes grammatiske kön (hankön, hunkön, intetkön). Alle sedlerne er daterede, ja flere af dem har to datoer, hvad der betyder, at han har kontrolleret dem og gjort rettelser eller tilføjelser. På en seddel fra ²²/₉ 99, der noterer tækkemandsudtrykket »at belægge (Simerne)«, har han således ²⁶/₄ 03 tilføjet følgende kritiske bemærkning: »Hvorledes jeg har fået dette Ord med skjønner jeg ikke, da det næppe er sydfynsk, thi her bruges Simer af Halm næsten ikke ved Tækning, og jeg har næppe hørt Ordet af Tækkemændene. Det er måske et jydsk Udtryk jeg har fået fat på.«

Her — som oftere — prøver han sine optegnelser ud fra sin egen sikre sprogfølelse over for fynsk — eller sydfynsk, som han selv stadig skriver for ikke at sige mere end han kan stå ved. Jeg husker også, at han en gang i en samtale forklarede det ikke helt almindelige ord daumæne »dagmilden« og brugte udtrykket: »daumæne *di* har tæet de« (sneen, isen) — altså opfattet som: dagmændene de har taget —, men på spørgsmålet om man virkelig kunde sige *di* efter dette ord, svarede han: »Töv ilidt« og prøvede til et par gange, men endte med at fastslå, at ordet sikkert nu blev opfattet som et flertalsord.¹⁾

Kan man give de optegnede sætninger, talemåder, spøgende udtryk osv. en bedre ros end at det er næsten umuligt at afgøre, om et eksempel er konstrueret eller hørt af andre? Meddelelsen hører helt hjemme i sit milieu. Ja man ved heller ikke, om talemådernes gennemgående spøgefuldhed og lune er udtryk for sydfynboen i det hele eller er præget af optegnerens eget underfundige skælmeri.²⁾ Ikke blot hans øre men også hans sind er sydfynsk. Han forklarer fx. talemåden »at tage én ved bagfoden«: At tage en ved Bagfoden vil sige at tage ham i en Fortalelse, f. Eks.: »Det fryser hårdt,« siger en. »Ja, det fryser sjældent blødt,« svarer en anden. — Den samme lunefulde underfundighed, der på en overraskende måde kan vride en sætning af led, finder man i de spøgefulde udtryk »Du er ikke så nær den Karl jeg burde være« og »Du tror måske du er bange for mig«. Beslægtede er talemåder som »Han er ikke bange for at krybe sammen« (om den der kun er lidet modig) og »Det er godt Vejr ude at være inde i« eller udtrykket »fra Sol går ned og til Aften«; ligeledes de undvigende skæmtesvar »Han bor omme bag Gud ske Lov og Takke« og »Du kan

¹⁾ Også i siddelsamlingerne findes en optegnelse om »Dagmændene«. Ordet betyder »dagens magt, kraft« (*dags megin*), men forekommer i en mængde former i de nordiske dialekter. Det er særlig blevet undersøgt af H. J. LINDROTH i »Från Filologiska Föreningen i Lund« III s. 43 ff.

²⁾ De skæmtende talemåders overvægt danner her en tydelig modsætning til fx. SØREN DITLEVSEN'S Danske Ordsprog især fra Thy (Danmarks Folke-minder Nr. 8), hvor »Skæmtesprogene« kun udgør en fjerdedel af samlingen.

gå ligefrem til du kommer skrås over for afsides, så kan du spørge dig for«.

Man finder i P. Jensens sedler de kendte opdigtede redskaber en »pølskrabe«, et »rystetræ« og medikamentet »bunkeblåt«¹⁾ (jfr. fx. FEILBERG Dansk Bondeliv og ANTON NIELSEN'S fortælling En Hyrdedreng); når man vil holde en dreng for nar, sender man ham over til en nabo for at hente deres »pølskrabe« osv. Den samme drillende lyst til at have den naive til bedste viser følgende sedler:

Nå du vil gå uenfo, så ska je få dej te å komme ner igjennem Skorsteni, nå je råver a dej tre Gange. (Drengen går ud, og man råber en eller to Gange, og lader ham så stå sålænge han vil, men råber selvfølgelig ikke tredje Gang.)
4/11 06.

Nå du vil gå uenfo å vende dig tre Gange, så ska je få tre levje Harrer te å danse her på Boret. (Den tiltalte går ud og drejer sig tre Gange rundt, men finder ingen Harer på Bordet, når han kommer ind. Man påstår simpelt hen, at han ikke har vendt sig o: havt det Indvendige vendt ud, og så kommer Harerne ikke.) 4/11 06.

Fynsk er det spydige drilleri i det udtryk man bruger om en temmelig højbenet hest: »Der er for meget Vejr under ham«. Og en genklang af optegnerens lune humør finder man i talemåder som »Drengen Skjorte (eller Trøje) — der er blevet for kort — kan lige nå at takke R . . . for sidst«, »Han går sidelængs, ligesom en Hund der gaar hjem fra Barselgilde«, »Han skærer Hakkelse med det ene Ben og hypper Kartoffler med det andet« (om en der halter)²⁾. Der er også fynsk humør og let-sind i den talemåde der bruges til den alt for travlt beskæftigede: »Det er ikke værd at tage sig Tiden så nær, da må vi heller leve en Dags Tid længere«, og når fynboen endelig vil

¹⁾ »Bunkeblåt« = »bankeblåt«, bruges ogsaa i betydningen »prygl«; sml. »pukkelfedt« og »hesselfedt« hos FEILBERG.

²⁾ Ved dette sidste tilføjer P. Jensen dog med sædvanlig årvågen kritik: Det er uvist om denne Talemåde er en ægte Sydfynbo.

fremhæve, at dette her er ikke bar spøg, så kan det ske med et udtryk som: »Det er ikke Grod at grine ad eller Vælling at køre i Galop i«. Et karakteristisk lune, der ikke lader sig imponere, ligger også i det udtryk der bruges om den meget hovmodige og storladne: »Han er så stor på det, at vi ikke kan nå hans R . . med et Rageskaft«; storheden drages her kraftigt og respektløst nedad.

Ligesom disse forskellige talemåder og ordsprog viser den stedkendte mands fulde fortrolighed med sine omgivers tale og sind, sådan viser de talrige optegnede gloser hans dybtgående kendskab til landbefolkningen i dens arbejde i hus og på mark. Det er med fuldt berettiget stolthed han siger: »den bedste Sprogforsker vil vanskelig gjøre mig dette Arbejde efter, thi selv om han levede her en lille Menneskealder, hvordan skulde han så få fat i alle ord?« (Svendb. Amts Aarsskr. 1913 s. 21). Man finder her — ofte med omhyggeligt udførte småtegninger — navne på og forklaringer af talrige redskaber (gærdebanke, grebstage, grydestage, harpe, milebid, væveredskaber osv.), navne på husdyrene (efter farven, efter deres hjemsted osv.), kæle-navne til dem, »binavne« eller »vedernavne« til personer, osv. Fra det sidste område kan endnu nævnes et eksempel på optegnerens omfattende lokalkendskab:

. . . Niels Banke bor på Banken, Per Banke er gift med Stine Bankens der er født på Banken . . . Per Snotti o: snottede Per. Hans Tysker kan ikke snakke rent. Lars Moskva har været med i Krigen for 100 Aar siden. Om Jeppe Vismar har været på hin Egn ved man ikke. Ole Svensker er fra Sverrig. Hans Torsk har fået et Vedernavn ingen ved hvorfra, nogle kalder ham Plot-hans, da han har været Uldtøjshandler og snakket mere end nødvendigt var. Den rendende Pjaltekræmmer, Morten Ben, Røde Johan, Vorherres Rasmus, Lars Rabalder osv. har hørt til Sydfyns løse om end ikke rodløse¹⁾

¹⁾ Kender jeg dyrlæge Jensen ret, ligger i dette ord et ordspil: de har været nogen »rødder«.

Eksistentser. Endvidere hører hertil Mopsemanden [eller Mopsemaderen; sidste del meget utydeligt], der tyggede Maden til sin Hund, Kattefamilien og måske Skomager Brystsukker eller Sukkermænden . . . Kasper Peberrod hører også såvelsom Jens Pøl fra Snarup til de kendte Figurer.

^{17/2} XIII.

Dyrlæge Jensens samling blev kort før hans død afkøbt ham af Dansk Folkemindesamlings afdeling for folkemål og hører til dens mest værdifulde erhvervelser. Og den vil få sin store betydning, når der i en forhåbentlig ikke alt for fjærn fremtid kan udgives en dansk dialektordbog for øerne — i tilslutning til Feilbergs fortræffelige jyske ordbog (og Espersens bornholmske). Der er imidlertid ingen tvivl om, at mange andre kunde yde værdifulde bidrag hertil. Ja der må også være adskillige som ikke behøvede at lade sig afskrække fra at anvende lydskrift. Jeg har liggende et lille hæfte med sproglige optegnelser fra Langeland; det er udarbejdet af en ung seminarieelev, der i seminariets første klasse i danskundervisningen havde fået en ganske elementær vejledning i at skrive lydskrift; i en sommerferie nedskrev han da en ikke ubetydelig mængde ord i sin hjemegns dialekt — i en pålidelig og klar form. — Ved henvendelse til Dansk Folkemindesamling (Kongelige Bibliotek) vil man, om man ønsker det, kunne få lidt vejledning med hensyn til lydskriftoptegnelser af de forskellige egne folkemål; ligeledes kan man få tilsendt en spørgeliste, d. v. s. et lille hæfte med flere hundrede rigssprogsord, hvortil man så skal føje egnens udtaleform. Vil man dærimod optegne særlige dialektord, der ikke hører til det almindelige danske ordforråd, kan man få løse småsedler — eller sedler i en afrivningsblok, som en lille lommebog —, og man skriver da hvært ord man vil forklare på en seddel for sig og tilføjer et eksempel på den forbindelse hvori ordet bruges.¹⁾ Jeg kan igen som prøve anføre et par af dyrlæge Jensens sedler:

¹⁾ Gör man optegnelser fra flere steder, må man også på sedlen anføre hvorfra man har vedkommende ord. Hovedreglerne for optegnelse er for øvrigt givet af dr. MARIUS KRISTENSEN i »Fra Dansk Folkemindesamling« II s. 63 ff.

Bommerut, en.

Udtryk om meget fedladne Børn eller voksne Folk.

»Det er en grov Bommerut at se på.«

(o: Så tyk og svær.) 14/11 05.

Avis: den sorte Avis

o: Smedien i Byen. Man kommer jevnligt til Bysmeden og får et eller andet gjort i Stand, og med det samme hører man jo hvad Nyt der er i Byen, både løse Rygter og virkelige Tildragelser.

»Det er nok af den sorte Avis du har det.«

17/10 06.

Avis: den grå Avis

o: Byens Sladdertaske, Snakkemaren (meget i Familie med den sorte Avis, s. d.).

»Hvå Pokker ha du hør de Vrævl, de æ vist nov' dæ ha stæe i den grå Avis.« 17/10 06.

Det er imidlertid forståeligt, om man vil finde det mindre tilfredsstillende at få sine optegnelser gemt hen til benyttelse i en dialektordbog, der hværken kommer i år eller til næste år, at man foretrækker at vise andre et synligt og samlet resultat af sine undersøgelser. Dette kan imidlertid også meget godt lade sig gøre — i det mindste for visse dialektoptegnelser vedkommende. Større eller mindre samlinger af stedlige ordsprog eller talemåder vil egne sig fortræffeligt til optagelse i amtsforeningernes årsskrifter, der ofte netop trænger til lidt afveksling i stoffets art. Ligeledes har Dansk Folkemindesamling allerede — som foran nævnt — udgivet et lille hæfte »Danske Ordsprog især fra Thy« netop som en opmuntring til at tage et indsamlingsarbejde op i andre egne.¹⁾

¹⁾ Det skal blot tilføjes, at man også for ordsprogenes vedkommende bør benytte sedler at opskrive på og indføre hvært ordsprog paa sin seddel.

Hermed være da disse sproglige opgaver anbefalet de stedkendte mænd, först og fremmest på øerne. Man vil her kunne göre et i höj grad fortjenstfuldt arbejde, som alt for længe er blevet forsömt. Og sker det ikke, vil eftertiden med rette kunne bebrejde nutiden det. Det kan snart blive for sent.

ANMELDELSER.

DE DANSKE GRAABRÖDRE.

Det har længe været en kendt Sag, at den historisk-interesserede var ilde stillet, naar han ønskede at faa Svar paa de mange Spørgsmaal, som vor Klosterhistorie frembyder. *Daugaards* Bog maa betegnes som ganske forældet, hans Behandling er ikke blot utilfredsstillende, men selve det Stof, som den behandler, er siden dens Fremkomst blevet betydeligt forøget. En Række moderne Undersøgelser har dog kastet Lys over flere enkelte Klostres Forhold, og her skal i første Række nævnes Museumsinspektør *C. Neergaard* som den, der har brudt en ny Bane i Klosterstudierne ved sine Afhandlinger i Kirkehist. Saml. og sine Meddelelser til 3dje Udg. af Traps Danmark. Meget staar dog endnu tilbage at göre, og det er da saa heldigt, at en yngre Historieforsker har besluttet sig til at vie en Række af sine bedste Aar til den store Opgaves Løsning. *Johs. Lindbæk* er vel rustet hertil. Han har faaet den omhyggelige systematiske Uddannelse, som Københavns Universitet giver sine Elever paa Historiens Omraade; hans Interesser har fra første Færd ført ham til Middelalderen, navnlig til dennes sidste Del, og han er bleven sin første Kærlighed tro; endelig har han under et fleraarigt Studieophold i Rom arbejdet med paa at fremdrage de store hidtil ukendte Brevmasser fra det pavelige Arkiv, der angaar Danmark (*Acta pontificum Daniae*), og han kender saaledes fra første Haand Størsteparten af det Stof, der er fremkommet siden *Daugaards* Tid. Til denne solide Ballast knytter Dr. Lindbæk, som det er bekendt, ikke ringe stilistiske Evner, han fører en god Pen og skriver altid interessant, ja ofte fængslende. En Sans for Humor bidrager til at oplive Fremstillingen; man kan være sikker paa, at de muntre Smaatræk, som Stoffet